

Iedere keer als de iepenziekte de afgelopen tientallen jaren de kop opstak, waarvan eenmaal erg agressief, leek de es de logische vervanger. Essentaksterfte en de beschikbaarheid van goede, resistente cultivars tegen iepenziekte zorgen nu voor een tegenbeweging. Vakblad *Boomzorg* vraagt rond.

Auteur: Santi Raats

Stuivertje wisselen tussen iep en es

Explosie essentaksterfte en hernieuwde aandacht voor de iep: is de es de nieuwe iep?

De belangstelling voor iepen nam in de loop van de twintigste eeuw sterk af door de iepenziekte. Met name in de kustgebieden werden iepen massaal vervangen door essen, die zich eveneens goed houden in met name zoute omstandigheden. In het binnenland werden de iepen eerder vervangen door eiken. Wat valt nu te zien? Dat de essen die ziek zijn geworden, met name in de kustgebieden weer worden vervangen door essen!

Een iep voor een es

Volgens Gauke Dam van BTL Bomendienst en projectleider van de Friese Iepenwacht plant Iepenwacht Fryslan de komende jaren 8.500 iepen, hetgeen nu al tot tekorten leidt bij de kwekerij. Dam: 'De aan te planten iepen betreffen de resistente iepen en de hoogresistente cul-

tivars. Iepenwacht Fryslan schrijft zestien cultivars voor. Ook wordt een welbekende cultivar zoals *Hollandica* geplant op bijzondere plekken.'

Vanuit Groningen meldt Ronnie Nijboer van kwekerij Noordplant (een afsplitsing van kwekerij Bonte Hoek) dat hij het stuivertje wisselen tussen es en iep ervaart. Terwijl ze in grotere getale iepen gaan opplanten, zullen zij dit voorjaar geen essen opplanten. 'Wanneer bomen slecht in het nieuws komen, dan neemt de vraag direct af. Met name de afgelopen twee jaar is de vraag hard achteruit gehold,' verklaart Nijboer. 'Zeker in gebieden waar beheerders massaal met de essentakziekte geconfronteerd worden, plant niemand meer essen aan. Het is een logische keuze om daarvoor in de plaats resistente iepen te zetten.' Volgens Nijboer kun je er tevens rustig van uit-

gaan dat in de landen waar essentaksterfte heeft toegeslagen, de vraag eveneens is gedecimeerd. In sommige Bundesländer is het zelfs verboden om essen aan te planten in het plantsoen of langs wegen. *Fraxinus excelsior* mag Engeland *absolutely* niet meer in. Wellicht zal men in het zuiden van Europa nog aan willen planten, maar dat zal binnen een paar jaar veranderd zijn, wanneer ook zij essentaksterfte gaan waarnemen. Nijboer denkt dat het goed komt met de essen. 'Alles komt altijd weer goed,' zegt hij nuchter. 'Maar het is te vroeg om te zeggen dat we massaal aan de slag moeten gaan met de essenkloten die redelijk resistent zijn bevonden in het Alterra-onderzoek. De ziekte is nog zo nieuw, dat uitgebreide vervolgonderzoeken nodig zijn. Ik ben best bereid om enthout op te vragen en om nieuwe nummers op beperkte schaal uit te proberen.

Wat mij betreft, gebeurt dat direct. In mijn ogen zouden eigenlijk CGN (Centrum voor Genetische bronnen Nederland), die Wageningen Universiteit, Alterra, onderzoek naar resistente essen-klonen hebben laten doen, dat werk moeten doen, maar ik begrijp dat zij, zoals het er nu uitziet, de financiële mogelijkheden niet hebben. Daarom ligt de taak om te experimenteren bij kwekerijen, om later te kunnen vermeerderen. Maar als je nergens aan begint, dan lukt het zeker niet. Dus we moeten het wel dóén.'

Groot-Brittannië

Zoals Nijboer aangeeft, ligt de export van essen naar Groot-Brittannië compleet stil. Het opduiken van de essentaksterfte zou namelijk komen door Nederlandse importen. De laatste berichten

duiden echter op het overwaaien van de schimmel. Jitze Kopinga, Wageningen UR, Alterra, was onlangs op een wetenschappelijke, internationale samenkomst in Vilnius waar hij collega-wetenschappers uit Groot-Brittannië sprak. Ten eerste kon men de conclusie trekken dat door het inventariseren van totaal willekeurige locaties met essentaksterfte de ziekte niet door een importlading, maar door overwaaien is verspreid. Ten tweede laat Kopinga merken dat hij niet gelooft dat Groot-Brittannië de dans zal ontspringen door de handelsgrenzen te sluiten. Ook daar zal essentaksterfte in grotere mate gaan toeslaan.

Te veel essen in landschap

Leo Goudzwaard is er niet rouwig om dat het Nederlandse essenbestand achteruitgaat in

Ronnie Nijboer

Jitze Kopinga

Gauke Dam

In Groot-Brittannië vaart men een eigen koers rond de essentaksterfte. De eilandengroep heeft haar handelsgrenzen al hermetisch gesloten voor essenpartijen en is nu op heksenjacht naar alle mogelijk zieke essen, in de hoop de ziekte nog te kunnen uitroeien. Alhoewel Nederlandse wetenschappers zoals Kopinga denken dat dit te laat is, heeft de Britse Food and Environment Research Agency (Fera) de handdoek nog lang niet in de ring gegooid. (Fera)-medewerker Alison Wilson over de pogingen tot het in de kiem smoren van de essentaksterfte in Engeland: 'We zijn na de ontdekking van essentaksterfte zo snel mogelijk begonnen met de verzameling van gegevens. Deze vonden we zowel bij kwekerijen als op planlocaties. De eerste tekenen werden herkend op een kwekerij in de lente van 2012. Fera verkeeg vanaf dat moment alle handelsinformatie over geleverde essen van de leverancier indien er besmette essen op de kwekerij of plantplaats werden ontdekt. Daardoor hebben we vanaf dat moment details kunnen achterhalen over andere betrokken partijen zoals kwekerijen en groenaanemers en over plantlocaties waar de handelswaar nog meer heen is gegaan. Zodra deze plantlocaties zijn vastgesteld, gaan Fera-inspecteurs daar heen om te checken of er zieke essen zijn geplant.'

De Britse overheid spendeert veel geld aan het tracken en traceren van essentaksterfte, veel meer dan de Nederlandse overheid. Wilson: 'Essen zijn een belangrijke boomsoort voor Groot-Brittannië. Maar ook vindt de overheid de gezondheid van bomen gewoon heel belangrijk. Omdat zij zich ervan bewust is dat ze zich in de bestrijdingspoging tegen de essentaksterfte niet aan Europese richtlijnen hoeft te houden, kiest ze ervoor om voornamelijk een eigen, Britse koers te varen.'

Ook is het opvallend dat bedrijfsleven, particulieren, overheid en andere organisaties goed kunnen samenwerken. Dit in tegenstelling tot in Nederland, waar bijna ieder initiatief tot boomziekteplatformen na een paar maanden het raam uitwaait. Wilson verklaart: 'Overheid en andere verschillende stakeholders hebben nauw samengewerkt middels verschillende bijeenkomsten en samenwerkingsinitiatieven. De bestrijdingspoging is erop gestoeld om te luisteren naar de ideeën van de stakeholders. Daar heeft iedereen al veel voordeel uit kunnen halen en dat is de drijfveer voor iedereen om te blijven samenwerken.'

Zodra de essentaksterftekaart up to date is gemaakt, neemt Fera de volgende stap: 'Professor Ian Boyd, die werkt bij het ministerie van Milieu, Voedsel en Landbouw (Defra), zal een eindrapport uitbrengen over de stand van zaken zodra de inventarisatie up to date is. Voor de periode erna komt Fera eind maart met een controleplan, om de essen te beheren voor op de lange termijn. Groot-Brittannië zal echter contact blijven houden met de Europese Commissie over de maatregelen die wij zullen nemen, en over wat deze maatregelen voor gevolgen hebben voor de rest van Europa.'

Leo Goudzwaard

aantal: 'Er staan te veel essen in het landschap. Essen in bossen zijn belangrijk voor de houtproductie en daar zijn heel veel problemen met essensterfte. Essen in stad en landschap zijn echter niet bedoeld voor houtproductie, maar voor verfraaiing van het landschap, biodiversiteit, windbreking en filtering van lucht. Daarom kunnen beheerders nu beter kiezen voor andere boomsoorten, omdat er al zoveel essen staan; dat verhoogt de biodiversiteit in stedelijk landschap enorm. Bovendien bestaat negentig procent van de aangeplante essen uit maar twee klonen, een erg smalle genetische basis en dus risicovol bij aantastingen, vooral van schimmels. Dan kun je zeker zijn van problemen; je weet alleen niet op welke termijn. Gelukkig zijn er essenklonen die weinig vatbaar blijken te zijn.'

Lianne Schröder

Product es is nog niet dood

Pieter van den Berk, Van den Berk Boomkwekerij, houdt zijn hoofd koel: 'De markt is groter dan de kustgebieden. De es is als product niet helemaal dood, al staat de handel wel op een laag pitje. Het is nog te vroeg om te oordelen of de es is afgeschreven. Eerder is de kastanje wellicht ook te snel kapot geschreven. Maar men moet denk ik ook voorzichtig zijn met te zeggen dat het vanzelf goed zal komen. Ik kan niet beamen dat er momenteel sprake is van stuivertje wisselen tussen de es en de iep. Wij hebben nog essen staan en verkopen ze ook nog; ik kan niet precies zeggen waarnaartoe. Je merkt wel dat men in Nederland terughoudend is geworden wat betreft essen. Ik verbaas me erover dat de grootste handelskloon onder de excelsior-types redelijk resistent blijkt te zijn in de proeven van CGN. Is het niet wat vroeg om deze conclusie te trekken? Dat zou namelijk betekenen dat er weinig essen dood zouden gaan en dat er weinig aan de hand zou zijn. Maar dat lijkt volgens de waarnemingen in Europa niet zo te zijn. Ik denk daarom dat experimenten belangrijk zijn. Het is voorheen ook aan de inventiviteit van de kwekerijen te danken dat er resistente iepenklonen gevonden zijn. Ik zou best willen aanvangen met kleinschalige experimenten en ben met name benieuwd naar de nieuwe, redelijk resistente klonen.'

Jitze Kopinga over een eventuele klonenlijst: 'Iedereen kan entmateriaal komen ophalen om mee te experimenteren op de kwekerij. Maar het lijkt me wat vroeg om een lijst op te stellen van alle redelijk resistente nummers. We dienen wel iets meer te weten van de gevoeligheden aan de hand van infectieproeven en niet alleen aan de hand van veldwaarnemingen.'

Pieter van den Berk

Biodiversiteit in strijd tegen essentaksterfte

Ben Demmer, vroeger docent op de voormalige middelbare tuinbouwschool in Frederiksoord en tegenwoordig groenbeheerder bij de gemeente Borne, is ook niet onder de indruk van de consternatie rond essen. Hij plant nog steeds essencultivars aan, zo laat hij op onze forumvraag 'Wie plant nog essen aan?' weten.

Demmer: 'Ik vind *Fraxinus angustifolia* 'Raywood' een schitterende boom. Onlangs hebben we er nog veertig aangeplant. Zij vormen echter slechts een onderdeelje van een veel grotere en gevarieerdere aanplant. Op die manier krijgt een ziekte als de essentaksterfte nooit echt grip op de kwaliteit van je totale bomenbestand. We moeten leren omgaan met ziekten en plagen. Een gezond bomenbestand begint met (bio-)diversiteit. Mijn advies is dan ook om de es, de kastanje en de eik niet te mijden, maar nergens grote monoculturen aan te planten. Investeer vooral in verscheidenheid en in de groeiplaats, zodat de boom ook weerbaar wordt.'

Gemakzucht en onwetendheid

Lianne Schröder, boswachter bij Natuurmonumenten, wil voor wat betreft essen-aanplant waarschuwen voor gemakzucht: 'Ik vind dat velen te makkelijk denken over de essentaksterfte. Er is wel degelijk een serieus probleem met de essen. Ik, als boswachter, heb de afgelopen jaren heel veel bomen zien sterven. Ik zou het risico niet nemen; het is echt zonde van de investering. Wij gebruiken voorlopig geen essen in nieuwe aanplant. Er zijn ook prachtige alternatieven, zoals de els of de eik, afhankelijk van waar je zit in Nederland.'

Ook wil Schröder attenderen op onwetendheid: 'Bij Natuurmonumenten merken wij dat er bij overheden, op de plek van beheerders, te weinig of helemaal geen kennis is over essentaksterfte. Onlangs hebben we een boombeheerder van de gemeente Utrecht op de hoogte gebracht van het risico op essentaksterfte toen we zagen dat er hele essenlanen werden aangeplant. Deze beheerder was verbaasd en vertelde dat hij niet eens wist dat de essen snel ziek konden worden en dat hij anders deze essenlanen niet zou hebben aangeplant. Hetzelfde geldt voor ontwerpers van Dienst Landelijk Gebied, die vanuit het ministerie voor het landelijk gebied zorgen. Ook zij zijn niet altijd op de hoogte van het voorkomen van de essentaksterfte.'